

Nádor Orsolya

**Az itáliai hungarológia kezdetei:
Deáky Zsigmond, a luccai trónörökös nevelője
és magyartanára**

**1. *A magyar mint idegen nyelv tanításának általános helyzetképe
a XIX. századi Európában***

A magyar mint idegen nyelv XIX. századi oktatástörténetét vizsgálva a következő általános kép rajzolódik ki: nagyon keveset tudunk arról, hogy a több tucatnyi magyar nyelvtant és nyelvkönyvet kik forgatták. Kivételt maguk a szerzők tesznek, amikor az előszóban vagy a könyv ajánlásában megemlítenek egy-két nevet. A külföldön kiadott nyelvtanító könyveink többségét akár magányosan, akár csoportosan tanulók használhatták. Erre azonban csak következtetni lehet, ha vannak dokumentumok a mű keletkezési körülményeire vonatkozóan. A módszerek tekintetében valamivel könnyebb a helyzet: maga a mű felépítése árulkodik arról, hogy a szerző milyen módszert követ. A könyvek mindegyike élő közvetítő nyelvet használ, amely megegyezik a nyelvtanítás területével, illetve a hallgatók anyanyelvével.

A felépítésre általánosságban az jellemző, hogy először bemutatják a nyelvet (a bemutatás módja azonban már nem egységes: a latin esetrendszeren alapuló, leíró szemlélettől a sokesetű, funkcionális megközelítésig terjed a skála), majd az egyes nyelvi tényekhez kapcsolódó fordítási gyakorlatok következnek, ezek után általában több kiegészítő fejezetet is közölnek, amelyekben a fontosabb beszédpéldákat teszik közzé, esetleg irodalmi szöveggyűjteményt és szótárt is csatolnak a kötet végére. A külföldön készült tankönyvek között kevés olyan van, amely a mai értelemben vett nyelvkönyvekkel szemben támasztott elvárásoknak megfelel, inkább a szerző felkészültségétől függően, jól-rosszul sikerült nyelvléírás, több-kevesebb irodalmi, történelmi és földrajzi kiegészítésekkel.

Alapvető módszernek a magyar mint idegen nyelv tanítása esetében is a korszak uralkodó irányzata, a fordító-grammatizáló módszer tekinthető. Több magyar nyelvkönyv címében olvasható a „*gyakorlati*” szó, ami csalódást kelthet a mai fogalmaink szerint. A fentebb már idézett Howatt megfogalmazásában:

„To us ‘practical’ is more or less a synonym for ‘useful’ but in the nineteenth century a practical course was also one which required *practice*. That is, it contained exercises of various kinds, typically sentences for translation into and out of the foreign language, which were another novel feature of the grammar-translation method. There is, of course, another reason for the emphasis on practice, namely the high priority attached to meticulous standards of accuracy which, as well as having an intrinsic moral value, was a prerequisite for passing the increasing number of formal written examinations that grew up during the century.”¹

2. Deáky Zsigmond Luccában

Itália már a középkortól kezdve kiemelt helyet foglal el a magyar művelődés történetében. A reneszánsz kori diákok egyetemjárása valószínűleg itt is meghozta a magyartanulás első fecskéit – ugyanúgy, ahogyan ez Prágában is történt Husz János idején. A közös szellemiség miatt, a fiatal értelmiségiek újra, szokatlanra való nyitottsága miatt a nemzeti nyelvek iránti érdeklődés első fellobbanásainak idejére tehető valószínűleg a modern idegen nyelvek tanulásának első virágkora. Dantéről tudjuk, hogy megírta anyanyelve grammatikáját, de tudomásunk van arról is, hogy Janus Pannonius is írt – latinul – magyar nyelvtant. (Ennek a műnek sajnos nem sikerült nyomára bukkanni). Szintén ebben a korban érkezett Magyarországra a legtöbb itáliai képző- és iparművész, zenész, humanista tudós. Közülük sokan megtanultak magyarul. Talán a legismertebb név Galeotto Marzióé, aki már nyelvészeti fejtegetésekre, megfigyeléseinek leírására is vállalkozott².

Az első *itáliai* nyelvtanuló, akiről biztos tudomásunk van, Giuseppe *Mezzofanti* bíboros (1744–1849). Az élete során megismert számos nyelv között a magyar el-sajátításával is megpróbálkozott, és két szonettet is írt ezen a nyelven.³ Utána Lucca hercege, *Bourbon Károly Lajos*, majd *Ferdinánd*, a fia következett. DEÁKY ZSIGMOND tanította mindkettejüket. Bármilyen kedves is volt a lelkének, mégsem az akkor még gyermek tanítványnak, hanem a megjelenésben segítő apának ajánlotta 1827-ben megjelent *Grammatica ungherese ad uso degl’ Italiani* című könyvét. Ismereteink szerint ez az első olasz közvetítő nyelven írott magyar nyelvkönyv.

Deáky Zsigmond, aki több teológiai tanulmányi évet is eltöltött külföldön, többek között Olaszországban is, hazatérése után már mint felszentelt pap lépett gróf Eszterházy Miklós szolgálatába. A feladata a gyermekek nevelése és oktatása volt. Az egész korabeli Európában kulturális és művészeti központként közismert Eszterházy-udvarban került kapcsolatba Bourbon Károly Lajos luccai herceggel, aki 1827-ben meghívta Ferdinánd nevű kisleány mellé nevelőnek.

¹ Howatt 1984: 132.

² Galeotto Marzio 1977: 85.

³ Teza 1880: 11.

Valószínűleg nem ekkor kezdett foglalkozni a magyar nyelv tanításával, hanem még korábban, olaszországi tanulói alatt. Erre enged következtetni Guzmics Iszidor Deákyról szóló írása a Tudományos Gyűjteményben:

„Mert midőn maga az olasz nyelvet ugyan tökéletesen, az angolt pedig nem csekély előmenetellel tanulta meg, ő viszontag a’ magyarnak tanulására serkenté az olaszokat. Én itt egy hazafiui buzgóságból örömmel jelentem, hogy egy tanítványának, Rossinak, Római Urfinak, magyar levele /.../ melly kivévén a’ nehéz szókötésben tett egykét botlást, olly jól, ‘s tisztán vagyon irva, hogy mind a’ tanítványnak, mind a’ mesternek nagy dicséretére válik. Az Ortographiában, a’ név és ige hajtogatásban, semmi hiba; ‘s a’ szavak jól vannak a’ foglalatokhoz ‘s tárgyokhoz választva.”⁴

Ugyanezt a nevet említi Vörösmarty is⁵, aki fontosnak tartja közölni az olvasókkal, „hogy ezen említett Felső Királyi Herczeg magyarul beszél és imádkozik: a’ mit ő nem Jesuitátul tanult, a’ mint hibáson a’ becses hazai Tudósításokban hirteltetett, hanem Deáky Zsigmond, Győri Megyének Papjától, Gróf Eszterházy Miklósnál a’ kis Grófok Tanítójától.” A nyelvtanítói előzményekről és a mű keletkezésének háttéréről így ír:

„A’ Lukkai Uralkodó Herczeg már 1825-dik esztendőben kezdett Deáky Zsigmond Úrtól magyar leczkéket venni, és honni nyelvünk’ tanulásában csak hamar óriási lépésekkel nagy előmenetelt tett. Ennek könnyebb megtanulása végett magyar cselédet is fogadott. Innen történt, hogy már 1826-dik esztendőben magyarul nem csak jól értett, hanem meglehetősen beszéllett is. Magyar Tanítója magyar imádságos könyvet (P. Isaurus könyvét) ajánlott neki, és ő azt kimondhatatlan örömmel fogadta, és azolta minden nap abból imádkozik.

Deáky Zsigmond többi tanítványai között vagyon de Rossi Ferencz is (fija ama nevezetes de Rossi Gellértnek, ki mint költő ragyog az Olasz Parnassuson), a’ ki már Fáy András szép meséjinek felét lefordította, és nem sokára sajtó alá fogja adni. Minthogy pedig Rómában a’ magyar nyelvkedvelők, és tanulók száma napról napra nevededik, szükségesnek találta Deáky Zsigmond Úr azok számára egy grammatikát ezen cím alatt: *Grammatica ungherese ad uso degl’ Italiani* kiadni.”

Ez a néhány – eddigi tudomásom szerint nem közölt – kortársi tudósítás nemcsak pontosítja a luccai herceg és a kis trónörökös magyartanulásával kapcsolatos eddigi ismereteinket, hanem arra is utal, hogy Deákytól többen is tanultak magyarul, még jóval a nevelői munka megkezdése előtt, s valószínűleg aközben is – tekintettel arra, hogy csak 1841-ben tért haza Itáliából.

A *Grammatica ungherese* három nagyobb fejezetre tagolva mutatja be a magyar nyelv rendszerét: az első a fonetikai sajátosságokkal foglalkozik (*Della Pronunzia*),

⁴ Guzmics Iszidor: *Külföldi Literatura. Grammatica ungherese. Ad uso degl’ Italiani.* – Roma. 1827. (n. 8d. r. VIII. és 246 l.). Tudományos Gyűjtemény 1829. III. 117-119.

⁵ Vörösmarty Mihály: *Külföldön a’ magyar Literaturának terjesztése.* Tudományos Gyűjtemény 1828. V. 122-123.

a második a szófajokkal és a szóképzés módjaival (Dell’etimologia), a harmadik pedig a mondatalkotással (Della Sintassi). Rövid, célratörő magyarázatokkal mutatja be az egyes nyelvtani egységeket, majd olasz–magyar példákkal szemlélteti az elmondottakat. A magyar nyelv egyik sajátosságáról, kopula hiányáról például így ír:

„La terza persona del presente indicativo tanto singolare *van* che plurale *vanak*, si omette sempre: se pero questa riene usata in qualunque altro significato, come *vi e, ci e, o fa* ec. deve esprimersi.

Esempio:	én boldog vagyok	io sono beato
	a’ tél kemény volt	l’ inverno e stato rigido
	a’ nyár kellemetes	l’ estate e aggradevole.”

A kor szokásainak megfelelően a könyv gyakorlatai fordítások, amelyek változó számban fordulnak elő az egyes nyelvi jelenségek után, pl. a szóösszetételek tanítását követően megszaporodnak a gyakorlatok. Maguk a fordítandó szövegek nem a könnyebbtől a nehezebb felé haladnak, hanem a segítségül megadott szavak száma könnyíti meg a grammatikai jelenségeknek alárendelt mondatok megértését: az első gyakorlat például 12 sorból áll, amihez 30 ismeretlen szót ad meg a szerző a szöszedetben. A könyv végén Deáky Fáy András meséiből közöl válogatást – a fentiek ismeretében már érthető az ok: a készülő olasz fordítás esetleg újabb lelkes tanítványokat hozhat... A korábban már idézett kritikus, Guzmics Iszidor a következőképpen értékeli Deáky olasz anyanyelvűeknek szóló nyelvtanító könyvét:

„Ez a’ Grammatika azon felül, hogy a’ nyelv törvényeit és formáit, tulajdonit és különösségeit, világosan, s’ nagy részben kimerítőleg adja elő, azzal is különösen ajánlja magát, hogy a’ szókötést bőven tanítja, és alkalmas példákkal világosítja, hasznos gyakorlásokkal segíti, melyek nagy részben Magyar ország geogr. hiszt. és literatúrai tárgyakat foglalnak magokban: ajánltatnak itt Kazinczy és több jeles Iróinknak munkáik az olvasásra.” (118.)

Kortársaihoz hasonlóan tehát Deáky is felismerte a nyelv kultúraközvetítő szerepét, és nem öncélúan, a nyelvről tanított, hanem nyelvi példáin keresztül igyekezett becsempészni a magyar kultúra értékeit is.

Gyakorlati nyelvtanári munkájáról saját írása tájékoztat; ez azon ritka kivételek közé tartozik, amikor pontosan tudjuk, hogy hogyan is dolgozott egy XIX. századi nyelvmester. (Igaz, hogy ez munkájának csak egy kis szeletébe enged bepillantást: a gyermek trónörökös nyelvtanulásának módszereiről szól.)

A beszámoló a Tudományos Gyűjteményben jelent meg *Mért tanult a Lukkai Örökös Herczeg magyarul?*⁶ címmel. A kérdésre adott válasz egyszerű: „Mert kedve vala.” Tekintettel arra, hogy egy ötéves gyermekről van szó, „kinek ereiben csupa hangyák tanyásznak”, nem választhatta a divatos fordító-grammatizáló módszert,

⁶ 1830. III. 129-132.

ehelyett olasz közvetítő nyelv segítségével, cselekedtető módon tanít. Sétálnak, és megnevezik a környezetükben lévő tárgyakat, a cselekvéseket jellemző igéket (*iil, áll, sétál* stb.). A bonyolultabb nyelvtani jelenségeket, például a birtokos szerkezetet példákkal tanította: „Mi különösebb mint nyelvünkben a’ definitum, potentiale és factivium ige. Adj neki egy példát, és ne aggódj, felfogja egyszerre az egész titkot. Így a’ prepositiókkal és a’ nyelvnek minden különösségeivel. A’ kivételekkel nem sokat törődtem: ha előjöttek megmondottam és ő megtanulta.” Hat hónappal az első lecke után már tudtak beszélgetni. Érdekes motiváló tényező lehetett a gyermek számára, hogy Deáky a nyilvánosság előtt magyarul fegyelmezte: „A’ magyar nyelv közöttünk a bizodalom nyelvvé lett. Örvendünk, hogy mások előtt is bizton beszélhetünk. Veszedelmes és bajos mások előtt inteni, de talán még veszedelmesebb és bajosabb nem inteni. Mi mind ezen tul vagyunk. Egy csendesebb magyar szóval akármelley nagy gyülekezetben a’ legelevenebb gyermeket minden rendtentől vissza tartom.”

Deáky, amint erre maga is utal a cikkében, valószínűleg jól ismerte a korszerű nyelvoktatási módszereket. Említi pl. *Jacotot* nevét, akinek 1830-ban jelent meg könyve *Enseignement universal des langues étrangères* címmel.⁷ Ennek a módszernek az a lényege, hogy egy dolgot kell alaposan megtanítani, a többit pedig ahhoz kell viszonyítani – tehát analógiákra építve érdemes megközelíteni egy-egy jelenséget.

Jelenlegi tudomásunk szerint Deáky munkájának nem volt közvetlen folytatása. Megjelent ugyan több nyelvtan és nyelvkönyv is olasz nyelvterületen, de szerves folytatásról nem beszélhetünk.

Irodalom

BÁRDOS Jenő (1997): *A nyelvtanítás története és a módszerfogalom tartalma*. Veszprém

DEÁKY Zsigmond (1827): *Grammatica Ungherese ad uso degl’ Italiani*. Róma

DEÁKY Zsigmond (1830): *Mért tanult a Lukkai Örökös Herczeg magyarul?* Tudományos Gyűjtemény III. 129-132.

GALEOTTO Marzio (1977): *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyve*. Ford. Kardos Tibor. Budapest, Magyar Helikon

GUZMICS Iszidor (1829): *Grammatica Ungherese. Ad uso degl’ Italiani*. Tudományos Gyűjtemény III. 117-119.

HOWATT, A.P.R. (1984): *A History of English Language Teaching*. OUP

PELLEGRINI, Giovan Battista (1983): *Magyartanítás Olaszországban*. In: M. Róna Judit (szerk.): *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Budapest, Tankönyvkiadó. 121-126.

TEZA, Emilio (1880): *Mezzofanti kiadatlan magyar nyelvű két disztichonja*. Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok, Kolozsvár. Vol. III. 11. p.

TÓTH László (1959): *Adalékok a XIX. századi olaszországi magyartanítás történetéhez*. Róma, Katolikus Szemle

⁷ Vö. Bárdos Jenő: *A nyelvtanítás története és a módszerfogalom tartalma*. Veszprém, 1997. 37.